

Dokumentumszolgáltatás Dániában

ANDRESEN, Leif – BRINK, Helle



ANDRESEN, Leif – BRINK, Helle: *Document supply in Denmark* című tanulmányát (*Interlending & Document Supply*, 39. vol. 2011. 4. no. 176-185. p.) **Viszocsekné Péteri Éva** tömörítette.

Dániában 1994 óta működik országos közös katalógus, mely mind a közkönyvtárak, mind a tudományos könyvtárak állományát tartalmazza, és a könyvtárközi kölcsönzés hatékony eszköze. (A tudományos könyvtár elnevezés az iskolai és közkönyvtárakon kívül az összes könyvtárat magában foglalja.) Paradigmaváltás akkor következett be, amikor 2000-ben létrehozták a *library.dk*-t, és nyilvánosan elérhetővé tették az országos közös katalógust. Ugyanebben az évben kezdett működni a felhasználók és a könyvtárak kéréseit nyilvántartó adatbázis. 2011-ben a következő kihívást a digitális források elérését kezelő rendszer létrehozása jelentette. Ennek lényege, hogy a rendszer a közvetlen kapcsolatokat attól függetlenül tudja kezelni, hogy az olvasó milyen adatbázisban keres. A jövőben a könyvtárközi

kölcsönzés – vagy dokumentumszolgáltatás – nemcsak a beiratkozott olvasók, hanem a kívülállók részére is rendelkezésre áll.

Jogi szabályozás

A dán parlament a könyvtári szolgáltatásokról szóló törvényt 2000-ben fogadta el (az első közkönyvtári törvény 1920-ben született). A törvény célja az volt, hogy megfelelő keretet biztosítson az információs társadalomban működő könyvtáraknak, azaz támogassa a hibrid könyvtárak hálózata számára az ismeretszerzést, a nevelést és a kulturális tevékenységeket. A törvény értelmében minden közkönyvtár köteles internetes csatlakozást létesíteni és honlapot indítani.

A jogszabály kimondja, hogy hordozótól függetlenül minden publikált információ ingyenes a felhasználók számára. Ennek eredményeként a könyvtárakban CD- és multimédia-állományok épültek.

A törvény rögzítette az állam feladatait is. A legnagyobb szolgáltatás a Dán Közös Katalógus 2000-ben indított, web-alapú változatának nyilvánosan elérhetővé tétele a *bibliotek.dk* portálon (angol változata a *library.dk*). A közös katalógus az összes dán egyetemi és közkönyvtár állományát tartalmazza, keresésre és dokumentumrendelésre használható. A kért művet a használó az általa megjelölt könyvtárban veheti át. A közkönyvtáraknak kötelezővé tették állományuk (könyvek és egyéb releváns anyagok) elérhetővé tételét és a könyvtárközi kölcsönzésben való részvételt. Hasonló kötelezettségeket írtak elő az egyetemi könyvtárak és néhány szakkönyvtár számára is.

A közkönyvtárak és a szakkönyvtárak olvasói nem fizetnek a kölcsönzésért vagy a dokumentumot helyettesítő fénymásolatért. A közkönyvtárakban térítésmentes a regionális és a szakkönyvtárakból a könyvtárközi kölcsönzés, a többi könyvtárnak fizetnie kell ezért, bár ez nem szabályos. Az Aarhusi Állami és Egyetemi Könyvtárnak és a vakok könyvtárának előírták, hogy a közkönyvtáraknak térítésmentesen kell többlétszolgáltatásokat nyújtaniuk. A különböző könyvtártípusok különböző szintű részvétele az országos közös katalógusban (*DanBib*) is tükröződik.

Köteles példány Dániában 1697 óta létezik, amikor egy királyi rendelet minden nyomda számára előírta öt példány átadását a Királyi Könyvtárnak. Ezt 1927-ben módosították: egy példányt megőrzésre a Királyi Könyvtárnak, egyet pedig kölcsönzésre az Állami és Egyetemi Könyvtárnak kellett átadni. 1997-ben sikerült új könyvtárközi törvényt elfogadtatni. A jogszabály forradalmi újítása, hogy hordozótól függetlenül minden Dániában publikált dokumentumra kiterjed, tehát az interneten közzétett olyan dokumentumokra is, melyek véglegesnek és függetlennek tekinthetők, és dán felhasználók számára

készültek. (2005-ig ez az internetes dokumentumoknak csak egy részét érintette, ekkor lett a teljes .dk-domén beszolgáltatás-köteles, és azóta gyűjtik be rendszeresen a tartalmakat.)

A dán könyvtári rendszer

A könyvtári rendszer felügyeletét három minisztérium, a kulturális, a tudományos és az oktatási látja el, irányítását pedig a Dán Könyvtári és Média Ügynökség (*Danish Agency for Libraries and Media*, DALM) végzi. A DALM a Kulturális Minisztériumhoz tartozik.

A közkönyvtári rendszert részben a városok finanszírozzák, de hat könyvtárnak regionális feladatai is vannak. A könyvtárközi kölcsönzésbe bevont tudományos könyvtárakat a munkatársak száma alapján csoportosítják: 15 könyvtárban van húsznál több alkalmazott, 29 könyvtárban 3 és 20 között, ugyancsak 29 könyvtárban háromnál kevesebb. A tudományos könyvtárak között öt egyetemi könyvtár is található. Dániában kilenc oktatási könyvtári rendszer működik, ebbe az egyetemi és a főiskolai könyvtárak tartoznak.

A DALM 375 egyéb tudományos könyvtárat tart nyilván különböző szakterületről (oktatás, tudomány, közigazgatás stb.), ezeket fenntartóik finanszírozzák. Minden könyvtártípus előfizetője az Országos közös katalógusnak (*DanBib*), ezáltal tudnak a könyvtárak keresni egymás állományában, és kéréseket küldeni egymásnak.

A *DanBib* a nemzeti bibliográfiát és az összes dán könyvtár állományadatát tartalmazza, beleértve a nyomtatott anyagokat, szemléket, zenei felvételeket, folyóiratokat, napilapokat, filmeket, multimédiát stb., valamint a másolatrendeléshez szükséges rekordokat a Kongresszusi Könyvtárból és a *British Library*-ből. A *DanBib* felhasználói változata (a *library.dk*) a szolgáltatásban részt vevő könyvtárak állományadatait és a Dán Nemzeti Bibliográfiát teszi elérhetővé bárhol Dánia területén. A *DanBib* rendszerét a Dán Bibliográfiai Központ (*Danish Bibliographical Centre*, DBC) fejlesztette ki és

gondozza. A DBC állami cég; fő feladata könyvtár- és információ-technológiai infrastruktúra fejlesztése és karbantartása.

2002 óta működik Dánia Elektronikus Tudományos Könyvtára (Denmark's Electronic Research Library, DEFF), önálló költségvetését az állam finanszírozza; a DEFF Licences egy országos konzorcium, mely a tudományos könyvtárak többsége és néhány közkönyvtár számára tartja kézben a tudományos tartalom eléréséhez szükséges licenceket és előfizetéseket.

A könyvtárhasználat ingyenes a dán állampolgárok számára, beleértve a kölcsönzést, a fénymásolatokat és a digitális dokumentumszolgáltatást - forrástól függetlenül. A kiadásokat a könyvtárak költségvetésükből fedezik. A kormányzat a könyvtárközi kölcsönzést többféle módon támogatja. A támogatás az Állami és Egyetemi Könyvtár egyik feladata és költségvetésének a része. A tudományos könyvtárak támogatására a DALM részben kifizeti a DanBib-díjat, a library.dk használatát pedig azzal segíti, hogy nagyrészt finanszírozza a szállítást. A regionális könyvtárak a gyűjtőkörükbe nem tartozó dokumentumok (például a tényirodalom) gyarapításhoz kapnak támogatást, melynek beszerzése iránt a közkönyvtárakban csekély a kereslet. Említésre méltó, hogy a közkönyvtárak nagyon korszerűek, sok egyetemi hallgató használja őket.

Dán dokumentumszolgáltatás, könyvtárközi kölcsönzési útmutatók

2001-ben az IFLA kiadta a könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás nemzetközi útmutatóinak átdolgozott változatát. Ez a 2000. évi könyvtári törvényt követő, a könyvtárak közötti együttműködést előíró útmutatóknak az alapja. Ezek a dokumentumok fontosak a könyvtárközi kölcsönzés és egyéb együttműködések irányításában és működtetésében; a könyvtárközi kölcsönzést a helyben kölcsönzés vagy más szolgáltatás kiegészítésének tekintik.

Az útmutatók rangsorba állítják a könyvtárakat, hogy a felhasználók tudják, melyiket kell

szolgáltatónak választaniuk. Ez az információ a DanBib-ben az állományadatok közé került, hogy a könyvtárakat e szerint lehessen rendezni. Így a közkönyvtáraknak először a regionális könyvtárat kell megkeresniük, azután a régió többi közkönyvtárát, más regionális könyvtárakat, más közkönyvtárakat, végül az Állami és Egyetemi Könyvtárat. (A másik lehetőség, ha egy tudományos szakkönyvtárhoz vagy egy másik tudományos könyvtárhoz fordulnak. Hasonlóképpen a tudományos könyvtárak használhatják a többi tudományos könyvtárat, mielőtt a közkönyvtárakat keresnék meg.)

A kérést ajánlatos először a DanBib-ben ellenőrizni vagy az Állami és Egyetemi Könyvtárban működő Dán Kölcsönző Központba (DLC) lehet elküldeni. A könyvtárak nem kérhetnek olyan könyvet, mely még nincs meg az állományban. A könyvtári szolgáltatások fejlesztése miatt át kell dolgozni az útmutatókat. Ide tartozik:

- ☉ A tényleges állományadatok láthatósága a DanBib-ben azt jelenti, hogy a kéréseket először azokba a könyvtárakba küldik, ahol a könyv éppen nincs kölcsön.
- ☉ Az automatizáltság növekedésével 2007-től a használó által kezdeményezett könyvtárközi kérés az első olyan könyvtárba kerül, amelyik azonnal tudja küldeni.
- ☉ Ha a másolatok nem érhetőek el a használó saját könyvtárában, a kérés ahhoz a könyvtárhoz kerül, amelyik a megadott határidőn belül tudja azokat küldeni.

Az útmutatók átdolgozását a Dán Nemzeti Könyvtári Hatóság (Danish National Library Authority, DNLA) végzi. Újdonság, hogy a könyvtárak kiválasztása a library.dk számára az országos könyvtári nyilvántartáson (DLR) alapul. A könyvtár maga határozza meg státuszát, és csak a könyvtárközi kölcsönzésben résztvevők állományadatai kerülnek az adatbázisba. Az új útmutatók elkészítése során felülvizsgálták a szakkönyvtárak jegyzékét. 2009-ben a főiskolai könyvtárakat kilenc egyetemi könyvtárba vonták össze, melyek 2010-ben szakkönyvtárak lettek. (Néhány kisebb könyvtárat töröltek a jegyzékből.)

A könyvtárközi kölcsönzés technikai elemei

A jelenlegi rendszer az országos közös katalógussal együtt fejlesztett adatbázisok és funkciók keveréke. Az alábbi felsorolás nem teljes, csak a könyvtárközi kölcsönzéssel összefüggő részletekre tér ki:

Adatbázisok

1. *DanBib*: a szakma közös katalógusa, melyben a könyvtárak keresni és kérni tudnak.
2. *Library.dk*: a végfelhasználók közös katalógusa; keresésre használható, a felhasználó a kért dokumentumokat saját könyvtárában veheti át.
3. *VIP*: az egyes könyvtárak által meghatározott szöveget és paramétereket tartalmazó adatbázis. A felhasználó interfészén meghatározza a kérést követő szöveget, az átvétel módját, a használóknak különböző információkat is ad, például, hogy a dokumentumot a megjelenést követően mennyi idő elteltével lehet rendelni stb.
4. *BOB*: az adatbázis a library.dk-ba érkező használói kérések és a DanBib-be érkező könyvtári kérések adminisztrációjához.

Funkciók

1. *A könyvtárak jelölése*: a könyvtárnak a könyvtárközi kölcsönzésben való részvételi hajlandóságát (státuszát) kód jelöli; ez a library.dk adatbázisban bekerül az állományadatokba.
2. *Az anyagok jelölése*: az utóbbi 20 évben a könyvtárak jelezni tudták, ha egy egységet nem tudtak könyvtárközi kölcsönzés keretében szolgáltatni; tavaly bővítették ezt a rendszert.
3. *A könyvtárak sorba rendezése*: a dán könyvtárak számára a DanBib rendszerben van egy rendezett, géppel olvasható jegyzék az összes egyéb könyvtárról. A DanBib-ben az állományadatokat e szerint a lista szerint rendezik, a könyvtáros így tudja kiválasztani a kül-

dő könyvtárat. A választást egy gomb segíti: ha zöld színű, akkor a könyv rendelkezésre áll (bent van); ha sárga, akkor éppen nincs bent, de a kért határidőre beérkezik; ha piros, akkor a kért dokumentum nem elérhető.

4. *Ellenőrzött használó*: a kérés a helyi könyvtárba jut annak ellenőrzésére, hogy a könyvtár megkapta azt az információt, hogy a használó ott szeretné átvenni a kért anyagot.
5. *Állományadatok kérése*: egy Z39.50-es kérésre a válasz az elérhetőségre a fent leírt zöld/sárga/piros információ.
6. *Automatikusan kapott kérések*: egy Z39.50-es XML formátumú kérésre a megjelölt szolgáltató könyvtár azonnal „igen” vagy „nem” választ küld. Ha a válasz „igen” volt, és a könyvtár mégsem találja a könyvet, akkor új, nemleges választ küld. Általában a könyvtárak ellenőrzik az állományadatokat, mielőtt a kérést elküldenék.
7. *Automatikus könyvtárközi kölcsönzés*: a végfelhasználó által a library.dk-ban indított kérést olyan formába konvertálják, ahogy azt a könyvtárak küldik egymásnak. Ez a szolgáltató könyvtárak automatikus kiválasztására és a használó könyvtára által meghatározott szabályokra épül.
8. *Könyvtárközi kölcsönzési tranzakciók az adminisztráció számára*: a megújítások, a törlések és a válaszok a Z39.50-en keresztül cserélődnek. Amikor a szolgáltató könyvtár kiadja a kért anyagot, a vonalkódot vagy az RFID azonosítót tartalmazó „szállítva” üzenetet küld; az azonosítót az érkeztetéshez használják, elolvassák a kódot, kinyomtatják a „kutyanyelvet”, és e-mailt küldenek a kölcsönkérőnek.
9. *Szállító szolgálat*: az összes dán közkönyvtár, az egyetemi könyvtárak és több tudományos könyvtár is a dán szállító szolgálatot veszi igénybe.
10. *Közvetítő funkció*: a könyvtárak között a tranzakciókat a DBC közvetíti. Ha egy könyvtár egy kérést vagy egy üzenetet küld a DBC-nek egy speciális könyvtárba való továbbításra, akkor a DBC rendszere olyan for-

mátumba konvertálja azt, hogy a célkönyvtár fogadni tudja.

2011 júliusában kereken száz könyvtár vett részt kérőként vagy szolgáltatóként az automatikus könyvtárközi kölcsönzésben, ezen túlmenően 8 könyvtár csak szolgáltatott, és 9 könyvtár csak kért.

Szabványok és specifikációk

A könyvtári adatbázisok közötti interakciók az utóbbi 12 évben a Z39.50-re épültek. Bár ezt elsősorban könyvtári adatbázisok keresésére fejlesztették, elsődlegesen az állományadatokat, a könyvtárközi kölcsönzési tranzakciók és a másolatok katalogizálásához szükséges bibliográfiai adatok cseréjére használják. A dániai alkalmazás a *danZIG Profile*-ra épül, amely az állományadatok kéréséhez és a könyvtárközi kölcsönzési tranzakciókhoz is tartalmaz útmutatókat.

További műszaki fejlesztések

2011 júniusában a *danMARC2* formátumban a könyvtárközi kölcsönzési célokra egy új almezőt jelöltek ki. A mezőbe az állományadatokat a DanBib tölti fel. Lehetséges értékek: nem kölcsönözhető; automatikusan nem kölcsönözhető; nem kölcsönözhető, de másolat készíthető róla; csak olyan könyvtáraknak kölcsönözhető, ahol olvasótermi felügyelet van; beszerzés alatt – egyelőre nem elérhető a könyvtárközi kölcsönzés számára.

Minden dán könyvtár kapott egy kódot a könyvtárközi kölcsönzésben való részvétele jelöléséhez. A kódokat 2010–2011-ben felülvizsgálták mind a szolgáltatási készség, mind az egyéb információk szempontjából. A lehetőségek:

- ⊙ *Általános könyvtárközi kölcsönzés:* a könyvtár részt vesz az általános könyvtárközi együttműködésben a csak helyben használható művek kivételével. Az állományadatokat megküldik a DanBib-nek. Az összes közkönyvtár és a szakkönyvtárak ezt a státuszt kapták.
- ⊙ *Korlátozott könyvtárközi kölcsönzés:* a könyvtár részt vesz a könyvtárközi kölcsönzési

együttműködésben, és olyan anyagokat küld, amelyek nem érhetőek el az általános státuszú könyvtárakban. Az állományadatokat megküldik a DanBib-nek. A szolgáltatás csak a „nem kölcsönözhető” jelölésű anyagokra nem terjed ki, de a könyvtáraknak tiszteletben kell tartaniuk a „korlátozott” státuszt, és csak akkor kérhetnek ezektől a könyvtáraktól, ha az általános státuszú könyvtárak nem tudják a dokumentumot szolgáltatni.

- ⊙ *Nincs automatikus könyvtárközi kölcsönzés:* a könyvtár részt vesz a könyvtárközi kölcsönzési együttműködésben, és olyan anyagokat küld, amelyek nem érhetőek el sem az általános, sem a korlátozott státuszú könyvtárakban. Az állományadatokat megküldik a DanBib-nek. Ezek a könyvtárak gyakran használják anyagaikon az „automatikusan nem kölcsönözhető” jelölést, de a könyvtár küldi a kért anyagokat, hacsak valamelyik nincs helyi használatra lefoglalva. Az ilyen státuszú könyvtárakba a library.dk nem generál használói kérést más könyvtáraktól, csak a könyvtár saját kölcsönzőitől.
- ⊙ *Saját szabályok:* a könyvtár részt vesz a könyvtárközi kölcsönzési együttműködésben, saját szabályai szerint szolgáltat. Az állományadatokat megküldi a DanBib-nek, de ezek nem láthatók a library.dk-ban.
- ⊙ *Másokon keresztül:* a könyvtár általános kölcsönző könyvtárként részt vesz a könyvtárközi kölcsönzési együttműködésben, de a könyvtárközi kölcsönzési funkciókat más könyvtár kezeli, az állományadatokat a kezelő könyvtár állományának részeként jelentik.
- ⊙ *Nincs könyvtárközi kölcsönzés:* a könyvtár nem vesz részt szolgáltatóként a könyvtárközi kölcsönzési együttműködésben (kérő könyvtár lehet).

Ezeket az új kódokat hamarosan bevezetik, elsőként a „nincs automatikus kölcsönzés” kódot. Ez a kis oktatási intézmények könyvtárainak segít, ahol nincs elég könyvtáros vagy kicsi az állomány, de a könyvtár abból kész szolgáltatni.

Mi érhető el? – És a kérések száma

Ha egy kérés nem teljesíthető közvetlenül a library.dk-n keresztül, akkor minden dán állampolgár a helyi könyvtárán keresztül ingyenesen kérheti a szükséges dokumentumot. (A könyvtár a DanBib-et fogja használni.)

DanBib

2011 júliusában a DanBib mintegy 33 millió állományadatot és 24 millió rekordot tartalmazott. A nemzeti bibliográfia és a dán könyvtárak állományadatai a mellett a DanBib-ben 2,7 millió rekord volt a Brit Nemzeti Bibliográfiából és 9,6 millió rekord a Kongresszusi Könyvtárból. Dokumentumtípusok szerinti megoszlásuk: könyv 16 millió, folyóirat 2,7 millió, cikkek/szemlék 2,9 millió, zenei felvétel 1,2 millió, kotta 537 ezer, hálózati dokumentum 1,6 millió. A DanBib frissítése naponta történik, bár a könyvtárak eltérő időközönként küldik rekordjaikat. A könyvtárak a kéréseket a DanBib-en keresztül küldik, a DanBib-et a Netpunkt.dk-n keresztül érik el. Ezen a honlapon keresztül külföldi adatbázisok is elérhetők, például a svéd Libris, a norvég BIBSYS, a WorldCat és az ArticleFirst. (A WorldCat-be a dán közönyvtárak kéréseit az Állami és Egyetemi Könyvtáron keresztül juttatják el, a szolgáltatás térítésmentes.) A DanBib-en keresztül küldött könyvtárközi kölcsönzési kérések száma az utóbbi öt évben két millió körül mozgott.

Library.dk

A library.dk a tudományos és közönyvtárak állományadatait és a nemzeti bibliográfiát tartalmazza. A kérések száma évenként változik, de növekvő tendenciát mutat. 2011-ben a végfelhasználók kéréseinek 67%-a automatizált volt. A maradék 33% közvetítő útján létrejött könyvtárközi kérés, számuk közel 850 ezer. Az automatizált könyvtárközi kéréseket a rendszer más könyvtárnak továbbított felhasználói kérésnek tekinti, nem számolja bele a saját könyvtárba küldötteket. A valóságban a statisztikai mutatók értékei magasabbak, mivel néhány dokumen-

tumtípust (pl. a folyóiratokat) nem lehet automatikusan kezelni.

Kölcsönzés külföldről

A nyomtatott dokumentumok könyvtárközi kölcsönzése a skandináv országokban ingyenes, bár a másolatért fizetni kell, hacsak nincs kölcsönös megállapodás erről. Dánia évente mintegy 20 ezer nyomtatott dokumentumot küld és kér a szomszédos skandináv országoktól részben a DanBib-en keresztül, részben közvetlenül a skandináv országok adatbázisaiból. Az Állami és Egyetemi Könyvtárnak kitüntetett szerepe van a dán könyvtárközi kölcsönzésben: a közönyvtárak Dán Kölcsönző Központja mintegy kilencvenezer kérést kezel évente, és szoros munkakapcsolatban áll a világ legtöbb nemzeti közös katalógusával. (Az elmúlt húsz évben a dán könyvtárak a WorldCat-ben kölcsönkérők voltak.)

2007-ben Dánia projektet kezdeményezett szorosabb együttműködés kialakítására az OCLC/WorldCat-tel. 2009-ben a dán állományadatok bekerültek a WorldCat-be, így a dán könyvtárak szolgáltatók is lettek. Kezdetben kilenc tudományos könyvtár teljesítette az OCLC közösség kéréseit. Egy 2011-es adat szerint Dánia a WorldCat-ben a küldő és kérő könyvtárak között a harmadik helyet foglalja el az európai, középkeleti és ázsiai régióban.

A hagyományos dokumentumok elérhetősége

Nyomtatott dokumentumok

Minden dán könyvtárnak van saját katalógusa, amelyben állománya megtalálható. Már volt szó arról, hogy a library.dk-n keresztül a könyvtárak valamennyi dokumentuma látható és legnagyobb részük elérhető. A dán szerzői jogi törvény szerint a dán könyvtárak a nyomtatott és elektronikus folyóiratokból papír alapú másolatot készíthetnek, és ezeket postán elküldhetik, de a másolatokat nem lehet elektronikusan továbbítani.

E-kopi 1 – a nyomtatott dokumentumok elektronikus másolatai

2008-ban az Aarhusi Állami és Egyetemi Könyvtár szerződést kötött a licenctulajdonosokkal, amely szerint a könyvtár mintegy 35 ezer folyóirat cikkeit szkennelheti és tárolhatja, a másolatokat elküldheti a végfelhasználóknak. Ha a cikket először szkennelni kell, a szolgáltatás egy napot vesz igénybe; ha az archívumban van már másolat, akkor mindössze 15 percet. Az Állami és Egyetemi Könyvtár másolatonként kb. 1 eurót fizet a licenctulajdonosoknak, a használók azonban ingyenesen kapják. Az egyre népszerűbb szolgáltatást a dán állampolgárok a library.dk-n keresztül vehetik igénybe. 2011 első félévében 45,5 ezer másolatot küldtek, ebből 27,8% többszörösen küldött másolat volt. 19,8 ezer másolatot pdf-fájlként e-mailen továbbítottak. Az Állami és Egyetemi Könyvtár a folyóiratok számának növelésén dolgozik, a bővített szolgáltatás neve „E-kopi 2” lesz.

Az elektronikus források elérhetősége

A DanBib-ben sok elektronikus anyagról (e-folyóiratok, e-könyvek, szabad hozzáférésű anyagok) van rekord, amelyeket különbözőképpen lehet elérni.

A *library.dk*-ban linkek szerepelnek a szabadon és ingyenesen elérhető anyagokhoz, ezek a „kéresek” nem számítanak bele a könyvtárközi kölcsönzési forgalomba.

Mind a tudományos, mind a közkönyvtárak évek óta jelentik a fizikailag létező és a digitális dokumentumokról készült rekordokat. A *library.dk* sok szabadon hozzáférhető vagy licencelt dokumentumot tart nyilván. Ha egy könyvtárnak a DanBib-be küldött információi között licencelt forrás is található, akkor ezt a felhasználó a *library.dk* használói interfészén láthatja. A könyvtárak által a *library.dk*-ba jelentett, katalogizált digitális anyagok nem könyvtári forrásból származnak, az e-könyvek és e-hangoskönyvek

adatai speciális forrásokból érkeznek. A nemzeti bibliográfia részeként a DBC katalogizálja a végleges és statikus internetes forrásokat, az indexelésre kijelölt nyomtatott folyóiratok elektronikus változatát is indexelik. 2011-ben a nemzeti bibliográfiában nőtt az internetes publikációk száma. 2009-től a könyvtárak által közölt tartalom mellett a Nagy dán enciklopédia (*The Great Danish Encyclopedia*) mintegy 30 ezer szócikke is elérhető.

Azokhoz a linkekhez, amelyek nem ingyenesen elérhető dokumentumokra mutatnak, a *library.dk* használói interfészén tanácsokat ad a legjobb elérési módokról. Ennek az információnak a minősége a könyvtáraktól függ.

Összességében 2011-ben a *library.dk*-ban több mint 1,6 millió digitális dokumentum volt elérhető, mintegy 250 ezer rekordban van ugrópont a Dán Média Adatbázisban, az Infomediában (Danish Media Database –Infomedia) lévő szemlékre és újságcikkekre.

A közkönyvtárak mint felhasználók nevében a *Licensguide.dk* jár el, a tudományos és az egyetemi könyvtárak számára országos szinten pedig a DEFF. A két hatóság a licenck és az elérhetőségi lehetőségek tárgyalásakor szorosan együttműködik, bár nagy különbség van a közkönyvtárak és az egyetemi könyvtárak olvasóinak igényei között. Egyes könyvtárak vagy könyvtári szövetségek megállapodásai nem teszik lehetővé az összes végfelhasználónak a hozzáférést, csak a könyvtárak beiratkozott olvasóinak.

A *Licensguide.dk*-t hat regionális közkönyvtár hozta létre. A regionális együttműködés keretében a könyvtárak a licenck által lefedett területeken a kurrens információkhoz férhetnek hozzá, valamint az új termékek és konferenciaanyagok esetében kipróbálhatják őket. (2011 júliusában a *Licensguide.dk* 58 megállapodást kezelt.)

A DEFF-nek a könyvtári és média ügynökségnél (DALM) van licenc-irodája. A nemzeti testület kurrens információkat, új licencket, kísérleti időszakokat, új termékeket és konferenciákat kínál. 2011 júliusában a DEFF 93 szolgáltató mintegy 250 élő megállapodását kezelte, és újabb tárgyalásokat folytatott. A DEFF költ-

ségvetése 147 millió dán korona (kb. 21 millió euró). Mindkét hatóságnak van honlapja, amelyen a részletekről, szabványokról, feltételekről stb. lehet tájékozódni.

A felhasználók által keresett elektronikus folyóiratcikk sokszor a szolgáltató kereső interfészén keresztül található meg. Ezen az oldalon aktíválni lehet a „teljes szöveg” (full text) gombot, s a felhasználó egy olyan könyvtár rendszerébe kerül, amely rendelkezik link-feloldóval a kért cikk megjelenítéséhez, vagy javaslatot tesz más könyvtár felkeresésére.

Az utóbbi öt évben a közvetítők egyre nagyobb figyelmet fordítanak az elektronikus források könyvtárközi kölcsönzésben történő elérhetőségére. A könyvtárközi kölcsönzési osztályok részéről nő a kereslet olyan útmutatók iránt, amelyek segítségével teljesíthető egy elektronikus folyóiratról cikk, kivonat vagy e-könyvfejezet iránti kérés. Ez vagy úgy lehetséges, hogy a meglévő licenceket kiterjesztik a könyvtárközi kölcsönzésre is, vagy engedélyezik a megtekintés utáni fizetést (pay-per-view). Néhány licenc már tartalmazza a könyvtárközi kölcsönzés speciális jogosultságát is, de ezeket nagyon nehéz és időigényes megtalálni és összerakni. A könyvtárközi kölcsönzési osztályok napi munkájában a jogok nincsenek pontosan meghatározva, a gyakorlat – a nyomtatott anyagokhoz hasonlóan – az elektronikus anyagokból is csak az összefoglaló, a tartalomjegyzék vagy könyv esetén legfeljebb 35 oldalas fejezet kinyomtatását teszik lehetővé.

A dán közkönyvtárak egyre nagyobb számban kínálnak szolgáltatásokat *BibZoomon* (BibZoom.dk) keresztül: digitálisan rögzített zenét, filmeket és hangos könyveket. Különböző műfajokból több mint 7,5 millió zeneszámot lehet ingyen letölteni cikkekkel, szemlékkel és ajánlásokkal együtt. A *BibZoom World* olyan speciális, hangsúlyosan etnikai szempontú ajánlat, amely a bevándorlók számos nyelvén tesz elérhetővé zenét, filmeket és szépirodalmat. A BibZoom újabban a dán kulturális örökség elérhetővé tételén is fáradozik (reklámok, történeti hangfelvételek, nyelvjárások). A BibZoom három nagy

közkönyvtár és az Állami és Egyetemi Könyvtár együttműködésére épül, és a jogtulajdonosokat képviselő *BasePoint*tal kötött szerződésen alapul. 2011 júliusában a 97 közkönyvtárból 95 vette igénybe a felhasználók számára ingyenes szolgáltatást.

Felhasználók

A dokumentumszolgáltatást a könyvtárak beiratkozott olvasói, az egyetemek és más oktatási intézmények dolgozói és hallgatói vehetik igénybe. Nyomtatott anyagoknál csak az a feltevés, hogy az olvasó kölcsönzőként iratkozzon be: akár a library.dk-ból, akár a helyi könyvtári hálózathoz kölcsönöz. Digitális tartalom esetén a közkönyvtárakban és néhány tudományos könyvtárban a helyi kölcsönzői nyilvántartást használják, míg az egyetemeken és másutt bizonyos hozzáférési jogosultságok megadásának az alapja a hallgatók és az oktatók, kutatók nyilvántartása.

A könyvtáraknak a digitális szolgáltatásokhoz való kapcsolódásához hozták létre a WAYF (Where Are You From? = Honnan jössz?) belépési pontot. Ha a használó egy adatbázis belépési oldalára jut, ki kell választania intézményét, és a WAYF biztosítja a hozzáférést azokhoz az adatbázisokhoz és forrásokhoz, melyekre az intézmény jogosult. Sok egyetem és más oktatási intézmény veszi igénybe ezt a szolgáltatást - hasonlóan a más országokban használt *Athens* és a *Shibboleth* szolgáltatáshoz.

A 2010-től a banki és állami szolgáltatásokhoz kifejlesztett egyszerű azonosítási rendszert (EasyID) több könyvtár is használja a hagyományos bekapcsolódás alternatívájaként. Az EasyID-t csak dán társadalombiztosítási számmal rendelkező felnőttek használhatják. A rendszer gyengesége, hogy gyerekek és társadalombiztosítási számmal nem rendelkezők esetében nem használható.

A dokumentumok szállítása

Az országos szállító szolgálatot 2004-ben a library.dk következtében megnőtt könyvtárközi kölcsönzési igények hívták életre. Feladata a könyvtárközi kölcsönzés gyors, olcsó és hatékony szolgáltatással való támogatása. A regionális könyvtárak elosztó központként működnek, ahová a résztvevő könyvtárakból naponta hozzák, viszik a könyvtári anyagot. A regionális könyvtárak között teherautók szállítják a küldeményeket. A regionális könyvtárak közötti forgalmat és a közkönyvtárakba irányuló szállításokat a DALM finanszírozza. A szakkönyvtárak minden szállított tételért éves megállapodás alapján fizetnek. A többi könyvtár is igényelheti a szolgáltatást, a szállítások számától függő, rögzített árakon fizetve. Egy kísérleti projekt keretében 2009 augusztusában a szolgáltatást a svéd és a norvég szolgáltatókkal folytatott cserével bővítették.

A tudományos könyvtárak szolgáltatása a „*könyvet a küszöbre*” kezdeményezés. Ennek keretében a felhasználók kérhetik a nyomtatott dokumentumok postai kézbesítését, ami egy-két napot vesz igénybe, rögzített ára van, a visszaküldés költségét pedig a felhasználó fizeti.

A könyvtárközi kölcsönzési környezet ellentmondásairól már volt szó: nyomtatott másolat minden nyomtatott és elektronikus anyagról készíthető és postán küldhető; elektronikusan azonban semmi sem továbbítható az E-kopi 1 fejezetben említettek kivételével. Dániában nem lehet használni az *Arielt* vagy más másolatküldő rendszert, bár Ariellel küldött anyagokat tudnak fogadni. Mivel az *Ariel* már kezd elévülni, többek között az *OCLC Article Exchange* rendszerét is tanulmányozzák.

A digitális ellátás jövője

A digitális tartalmat a helyi könyvtárak (egyetemi, főiskolai vagy közkönyvtár) honlapján vagy a library.dk nemzeti portálon népszerűsítik. A

könyvtárak különbözőképpen érik el ezeket. Az egyetemi könyvtárak mindig új utakat próbálnak ki: nemcsak a könyvtári katalógusban, hanem párhuzamosan más adatbázisokban is keresnek. Más katalógusokban a licenccel védett cikkek és a szabadon elérhető források is szerepelnek. Eddig a közkönyvtárak csak azokat a linkeket tették közzé, amelyek otthonról is elérhetők. Néhány közkönyvtár a DBC-vel együttműködve közösen használható források fejlesztésén dolgozik. A források közös használata (ideértve a nyomtatott és digitális tartalmak könyvtári meta-adatait, több forrás metaadatait és tárgyát) nagy átfogó kereső indexeket eredményez, ezeknek köszönhetően több adathoz és meta-adathoz lehet majd közvetlenül hozzáférni. Az indexek elérhetők lesznek országos szinten, s mind a helyi könyvtárak, mind az országos szolgálatok felhasználói számára lehetőséget nyújtanak a keresésre, a dokumentumok közvetlen és közvetett elérésére.

Ehhez olyan infrastruktúrát kell fejleszteni, hogy a használónak ne kelljen könyvtárat vagy intézményt választania, hanem elegendő legyen azonosítania magát. A rendszer automatikusan megtalálja azt a könyvtárat vagy intézményt, amely a használónak a hozzáférési jogot biztosítja, és megtalálja a dokumentum felhasználóhoz való eljuttatásának megfelelő módját. Egy másik projekt keretében a WAYF bővül új lehetőségekkel: különböző forrásokból gyűjtik össze a jogosultságot, és ennek segítségével irányítják a felhasználó munkáját; az említetteken kívül több projektben is folynak fejlesztések.

Következtetések

2001-ben a könyvtárközi kölcsönzés célja az információ lehető legjobb elérésének biztosítása volt a dán állampolgárok számára; a hozzáférés lehetővé tétele a legkisebb késéssel a tudás és az információs források lehető legszélesebb körében. A library.dk-t tizenkét éve az az igény hívta életre, hogy a felhasználó ki tudja válogatni a szükséges dokumentumot, azonosítani tudja ma-

gát, és ki tudja választani azt a könyvtárat, ahol a kért anyagot átveheti. Ez az igény továbbra is létezik azzal kibővítve, hogy az átvételre nem feltétlenül egy fizikai helyet kell megadnia, ez lehet egy internetes cím vagy e-mail cím is. A fejlesztések megkezdődtek, s 2011 júliusában úgy látszik, hogy néhány éven belül a forrás-

megosztás formátumtól független és hatékony rendszere fog működni. Nehézséget okoz még, hogy a felhasználót olyan személyként tartásuk nyilván, aki több könyvtárba és intézménybe is beiratkozhat. A korszerűsítés és a hatékonyság is fontos, de még lényegesebb a felhasználóközpontú szemlélet.



Átlag napi húsz perc az olvasásra

A KSH 2009 októbere és 2010 szeptembere közötti időmérleg vizsgálatában azt mérték fel, mivel tölti a szabadidejét a 15 és 74 év közötti magyar lakosság. Az eredmény szerint átlagban napi húsz percet töltünk olvasással, ugyanannyit, amennyit például a reggelizéssel.

A megkérdezettek 26%-a olvas naponta 76 percet, így jön ki a teljes népességre a 20 perces átlag. A tévézéssel töltött napi átlag idő 135 perc, internetezésre pedig 12 percet szánunk.

(Forrás: http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=542338&referer_id=friss#null)



Országos tudományos adatbázis – Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT)

A Magyarországon megjelenő tudományos eredményekből hiteles, pontos és kereshető adatbázist épít az MTA Könyvtára. A TÁMOP projekt két éve alatt teljes körűen hozzáférhetővé válnak a magyarországi felsőoktatási intézmények, az akadémiai és a programhoz csatlakozott más kutatóhelyek 2007 és 2014 között megjelent, illetve megjelenő tudományos műveinek adatai. A munkát az MTA Könyvtár koordinálja.

(Forrás: http://www.hirado.hu/Hirek/2012/08/28/17/orszagos_lesz_a_nemzeti_tudomanyos_bibliografiai_adatbazis)